

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Výchova k ekologickému jednání a odpovědnosti

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. František Sýkora

Vypracoval:

Martin Bis

Brno 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma „Výchova k ekologickému jednání a odpovědnosti“ vypracoval samostatně, s použitím informačních zdrojů, které jsem uvedl v přiloženém seznamu.

.....
Martin Bis

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat celému kolektivu pedagogů Institutu mezioborových studií v Brně, za kvalitní a profesionální přístup při výuce, jenž mi pomohl k vypracování této práce.

Především bych pak chtěl poděkovat panu Mgr. Františku Sýkorovi, který mne po dobu práce odborně a metodicky vedl.

Brno, 14. 4. 2006

Martin Bis

Obsah

Úvod	1
1. Co je ekologie	3
1.1. Antropoekologie – člověk a prostředí	4
1.2. Historický vývoj vztahů člověka a prostředí	5
1.3. Konflikt člověka se životním prostředím	8
1.3.1. Globální problémy lidstva a globalizace	9
1.3.2. Ekologické katastrofy	13
1.3.3. Dílčí závěr	14
2. Výchova ve školách	16
2.1. Pojem ekologická výchova	19
2.2. Úloha ekologické výchovy ve škole	23
2.3. Současný stav ekologické výchovy u nás	24
2.4. Role učitele ve výchově	24
2.5. Ekologické hnutí u nás	26
2.6. Dílčí závěr	34
3. Udržitelný rozvoj	35
3.1. Rozdíly v chápání lidí	36
3.2. Zaměření na kvalitu lidského života	38
3.3. Společenská vize	39
3.4. Dílčí závěr	40
Závěr	41
Resumé	43
Anotace	45
Seznam použitých zdrojů	46

Úvod

Přírodní prostředí naší Země je tvořeno složkou živou a neživou. Obě jsou v těsném vzájemném vztahu, který se stále mění a vyvíjí.

Člověk jako biologický druh homo sapiens je součástí těchto jevů a dějů, avšak dosáhl takového stupně vývoje, že může velice podstatně do těchto procesů zasahovat, ať už vědomě, či nevědomě a v hojné míře tak činí. Svých znalostí a možností plně využívá, ale zdaleka ne vždy rozumně. Neustále rostoucí lidská populace čerpá pro uspokojení svých zvyšujících se potřeb přírodní zdroje, vytváří nepředstavitelně obrovské množství odpadků, staví sídla, komunikace, přetváří rozsáhlé plochy pro zemědělské využití a proniká stále hlouběji a více do posledních míst dosud jeho činností nedotčených. Tyto zásahy jsou mnohdy tak hluboké, zásadní a nevratné, že dochází k porušení přirozených vztahů a původní přírodní rovnováhy. Důsledkem lidské činnosti je snižování druhové rozmanitosti a takové změny prostředí, jako je například schopnost sebeobnovy, jež nakonec mohou ohrozit samotnou existenci člověka. Nemohu se ubránit dojmu, že lidské počínání tak obrazně připomíná podřezávání si větve pod sebou samým.

Důkladným poznáním zákonitostí přírody a jejich uplatňováním, má člověk možnost předejít situaci, kdy změněné podmínky na této planetě nebudou slučitelné s jeho životem. A právě proto je nutné věnovat pozornost studiu ekologie a její výsledky soustavně a cílevědomě uplatňovat v každodenním životě, a pokud to tak není, je třeba se tomu naučit. Myslím, že je již skutečně nejvyšší čas začít se tomuto problému věnovat s takovou vážností, jakou si skutečně заслужuje.

Informace jsem čerpal z mnoha dostupných zdrojů týkajících se ekologické tematiky a ekologické výchovy. A to jak z časopisů, učebnic a skript pro střední i vysoké školy, knih a literatury, stránek internetu, tak i ze zkušeností pedagogů i svých vlastních.

V této práci se pokusím vysvětlit pojem ekologie, popsat vývoj poškozování životního prostředí od počátků působení člověka na této planetě až po současnost, konflikt člověka se životním prostředím, dále bych zde rád popsal současné ekologické problémy a osvětlil podstatu a důležitost moderní ekologické výchovy a roli učitele v ní. V poslední části budu popisovat pojem, význam a podstatu udržitelného rozvoje člověka na Zemi, na místě své současné i budoucí existence.

1. Co je ekologie

Ekologie se zabývá vztahy mezi organismy a jejich prostředím. Zkoumá vliv organismu na prostředí a zpětný vliv prostředí na celkový stav a způsob života. Prostředím rozumíme složky jak abiotické (světlo, teplo, voda, vzduch, horniny), tak i složky biotické (ostatní organismy a vztahy mezi nimi). Definici ekologie jako první vyslovil a pokusil se formulovat Ernst Haeckl kolem roku 1866, a to jako „biologii organismů v poměru k prostředí“, neboli jako „nauku o existenčních podmínkách“ či „vědu o nadindividuálních vztazích organismů“. Jako samostatná vědní disciplína byla vymezena až v 19. století a vyvinula se z různých vědních oborů, např. biologie, fyzika, chemie.

Ekologie se zabývá:

- vztahy mezi jednotlivými organismy a jejich prostředím (zkoumá vliv organismu na prostředí a zpětný vliv prostředí na celkový stav a způsob života organismu),
- souhrnem různých vztahů v prostředí (zkoumá uspořádání těchto vztahů a jejich význam pro život jednotlivých částí přírody i celé biosféry - sféry života).

Třídění ekologie:

- **autoekologie** – zkoumá z hlediska jedinců (organismy a prostředí),
- **synekologie** – zkoumá z hlediska vztahů (les, rybník, louka, město),
- **demokologie** – postavení mezi populacemi (ekologie populací),
- **antropoekologie** – zkoumá vzájemné působení člověka a prostředí.

Ekologii můžeme dělit dále podle oborů a oblastí zkoumání, a to na ekologii rostlin, živočichů, moří, lesa, na ekologii obecnou zabývající se obecně platnými ekologickými principy, na ekologii člověka zkoumající vzájemné vztahy mezi člověkem a prostředím ekologie krajiny (souvislostmi mezi částmi krajiny, změnami v krajině, včetně důsledků činnosti člověka) a na ekologii globální, zabývající se souvislostmi a změnami na celé planetě Zemi a jejich vlivem na veškerý život. Tyto oblasti se neustále vyvíjejí a rozšiřují.

Existuje zároveň celá řada podoborů ekologie – např. zemědělská ekologie, ekologie města atd.

Ekologické zkoumání vychází vždy z poznatků o organismech, které poskytují různé biologické vědní obory, a z poznatků o prostředí, které poskytuje řada dalších oborů (meteorologie, klimatologie, geologie, chemie, fyzika). Mají proto vždy mnohooborový (multidisciplinární) a zároveň mezioborový (interdisciplinární) charakter. Komplexní přístup ke zkoumání daného ekologického problému, je přístup ze všech různých pohledů (různé vědní disciplíny).

1.1. Antropoekologie – člověk a prostředí

Přívlastek antropický označuje bezprostřední vliv působení člověka na okolní prostředí. Antropogenní znamená takové působení, které je přímo či nepřímo spojeno s činností člověka, s nástroji společnosti. Proto veškeré působení a vlivy člověka na prostředí a naopak můžeme nazývat antropoekologií.

Ekologické zkoumání, které se zabývá člověkem a změnami prostředí, vychází nejen z přírodních věd (antropologie), ale také z poznatků věd lékařských (hygieny), z věd společenských (ekonomiky, historie, práva atd.) a věd technických. Zkoumat vzájemné vztahy ve složitých celcích je velice obtížné a mnohé souvislosti nejsou dosud známy. Jako ve všech oborech i zde se stále častěji ve výzkumech využívá i moderní výpočetní technika. Rychlý rozvoj všech oblastí ekologie je vyvolán uvědoměním si, že je naléhavě potřebné zlepšit poznání různých souvislostí v biosféře, zejména mezi člověkem a jeho životním prostředím. Uplatňování ekologických znalostí a respektování ekologických zákonitostí by mělo být prvořadým předpokladem pro další úspěšný vývoj lidské společnosti. Získané ekologické poznatky se využívají pro řešení problémů životního prostředí.

1.2. Historický vývoj vztahů člověka a prostředí

Vývoj ekosystémů probíhal a probíhá prakticky od vzniku života na Zemi. Tento vývoj byl ale dlouhodobý, trval miliony let. Člověk (rod homo) se stal součástí ekosystémů teprve před necelými 2 miliony let. Naprostou většinu této doby, ale člověk prostředí nijak výrazně neovlivňoval. Jednak nebyla lidská populace tak početná jako v současnosti a jednak lidé neměli prostředky k zásadním zásahům do prostředí. Negativní vliv a zásahy člověka se projevují teprve v několika posledních tisíciletích, přičemž nejzávažnější poškození životního prostředí způsobil svou činností v minulém století.

Základními dvěma faktory, které tento negativní vliv podmiňovaly, jsou především:

- prudký růst populace,
- růst intelektuálních schopností člověka.

Historie vývoje vlivu člověka na prostředí

Pravěk

Člověk se dlouhou dobu podřizoval ekologickým zákonitostem ve kterých vznikl jeho život na Zemi. Zůstával prostě jedním z živočišných druhů, zaujímal v lesích či stepích, kde žil, podobné postavení jako kterýkoli jiný druh primátů nebo šelem. Žil jen ve vhodných oblastech, ve kterých dokázal se svým primitivním způsobem života přežít. Zde žil v malých skupinách a živil se pouze lovem a sběrem. Až objev užívání ohně změnil jeho stav k přírodním ekosystémům. To byla první událost významná pro celou biosféru. Lidská populace byla velmi malá a rozptýlená. V období přibližně 8000 let př. n. l. dosahovala počtu asi 5 milionů lidí. Zásahy do ekosystémů nebyly téměř žádné, a pokud byly, byly nevýznamné, nevedly tedy k narušení nebo změnám v přírodní rovnováze.

Starověk

Zavedením zemědělství se člověk v tomto období zásadním způsobem začíná oddělovat a odlišovat od přírody, a začíná žít svým specifickým lidským životem. Lovci a sběrači pochopili, že chov zvířat je výhodnější než lov, a že systematické setí pšenice a ječmene do připravené půdy usnadňuje získání výhodných obilných zrn. A proto v tomto období již dochází ke vzniku a rozvoji zemědělství, pastevectví, budování prvních větších sídel, měst, těžbě a zpracování rud, poměrně rozsáhlé těžbě dřeva (v tomto období především pro stavbu obydlí a lodí). Prvními vážnějšími důsledky byly už v tomto období rozsáhlé odlesnění, a z toho vyplývající vodní a větrná eroze, a tím způsobená změna vodního režimu krajiny a klimatu. V některých oblastech v tomto období byly již změny tak rozsáhlé, že vedly ke zhroucení ekosystémů. S touto činností člověka je spojen vznik stepí a pouští. Tyto podstatné změny prostředí pak zpětně vedly ke stagnaci, stěhování na místa nepoškozená, či dokonce zániku civilizací. Jako příklad můžeme uvést Mezopotámie, Palestina, Egypt, Řím, Řecko. I v našich zeměpisných šířkách jsou z tohoto období známy podstatnější vlivy našich předků na prostředí. Ke značnému odlesňování došlo například v Polábí a na Jižní Moravě.

Středověk

Středověk datujeme od pádu říše západořímské do 15. století. Za konec středověku je považováno objevení Ameriky (1492) nebo anglická buržoazní revoluce. V různých zemích se konec středověku uvádí různě, protože vývoj v Evropě a ve zbytku světa byl poměrně nerovnoměrný. Středověká feudální společnost byla založena na vlastnictví půdy, zemědělství a naturálním hospodářství. Toto nové uspořádání vlastnických vztahů ve společnosti sebou samozřejmě přineslo také nové způsoby obživy, které se poměrně rychle rozšiřují po celém světě. Jedním z důkazů ovládnutí nových území jsou charakteristické křižácké výpravy. Toto období je zejména pro Evropu z ekologického hlediska typické pokračující rozsáhlé kácení lesů, spojené s rozvojem zemědělství, osídlováním nových území všemi směry a zakládáním nových sídel. S rozvojem řemesel je zase nově spojeno otevírání dolů a těžba různých surovin, které člověk v tomto období objevil a dokázal je

začít využívat pro svou potřebu. Podobně jako ve starověku ani zde ještě ovšem nedochází k soustavnému a trvalému poškozování životního prostředí a narušení biosféry.

Novověk

Prudký růst populace nastal zhruba od 17. století. Důvody hledejme především v rozvoji zemědělství, které zajistilo větší množství potravy pro zvyšující se lidskou populaci, dále zvyšující se úroveň hygieny a lékařských poznatků, jež vedly k prodloužení průměrné délky života a zlepšení lékařské péče o nemocné, a dále také snížení počtu různých epidemií, a to hlavně moru. Až do nástupu průmyslové revoluce (v Evropě 18. století) se zásahy člověka do přírody příliš neliší od středověku. Zhruba od 18. století se ale výrazně stupňuje těžba dřeva, jako stavebního materiálu i paliva, dále těžba uhlí, ropy a rud, stále více pokračuje rozvoj zemědělské činnosti. Dostatek levné energie, jejímž zdrojem bylo uhlí, znamenal naprosto zásadní převrat v dosavadním technickém a ekonomickém rozvoji, a právě tato skutečnost umožnila obrovský rozvoj techniky v době těsně následující. Tento proces označujeme jako průmyslovou revoluci. Na jeho začátku agroekosystémy tvoří páteř ekonomického systému. Na vrcholu průmyslové revoluce vidíme nový jev, který se z tohoto systému zřetelně vymyká: **průmysl**. Pokračuje rychlý nárůst rozšiřování měst a jsou zakládána nová, zrychluje se osídlování nových oblastí a území. To vše spolu s rozvojem obchodu vyžaduje stavbu nových komunikací, spojenou později s nástupem nových dopravních prostředků (vlak, automobil, letadlo). V těchto dobách stále ještě člověk nezná pojem ekologie a nechápe co svým počínáním přírodě začíná způsobovat, proto zde ještě ani nemůžeme očekávat nějaké snahy o nápravu svého chování vůči přírodě, natož očekávat ekologické aktivity.

1.3. Konflikt člověka se životním prostředím

Veškeré tyto činnosti, které člověk páchal po dobu svého historického vývoje na Zemi, uvedené v předchozí kapitole, vedly postupně ve svém souhrnu k těmto důsledkům:

- **výrazné poškozování ekosystémů** - typické příklady jsou kácení a vypalování tropických deštných lesů, vysušování mokřadů, nadměrné spásání travních společenstev a následná vodní eroze atd.,
- **nenahraditelné vyhubení mnoha druhů organismů** - uvádí se, že přímým působením člověka bylo vyhubeno 115 druhů ptáků a 110 druhů savců, jde například o největšího ptáka moa na Novém Zélandu, dronte mauricijského na ostrově Mauritius, zebra kvagu v Africe, divokého koně tarpana v Asii a mnoho dalších,
- **snížení stavů až ohrožení existence dalších druhů** - způsobenému jednak podstatnými změnami jejich přirozeného prostředí, ale také přímým lovem, zde je možno uvést pandu, nosorožce, orangutana, kondora, tygra aj.,
- **rozšiřování jiných druhů** - jedná se především o chovná zvířata (prase, ovce, kozy, skot, slepice), pěstované rostliny (rýže, kukuřice, brambory, pšenice, ovocné dřeviny a zelenina, kaučukovník, bavlník), synantropní živočichy a rostliny, jež doprovázejí člověka a parazitují na jeho činnosti (potkan, moucha, kopřiva, kokoška pastušá tobołka), jde současně také o zavlečení nových druhů do biocenóz s jejich následným přemnožením, a to z důvodu absence jejich přirozených nepřátel (králík do Austrálie, bekyně velkohlavá do Ameriky, mandelinka bramborová do Evropy ap.). (19, 69 – 71)

1.3.1. Globální problémy lidstva a globalizace

V posledních desetiletích 20. století vyvstaly před lidskou společností rozsahem a významem dříve neznámé problémy a člověk si je postupně začíná uvědomovat. Tyto problémy se týkají celého světa, proto je nazýváme globální, a jejich intenzita je taková, že již začala ohrožovat samotnou existenci člověka. Tyto konflikty jsou vyvolávány existujícím, v mnohých případech bezohledným, typem rozvoje a rozpínáním lidstva, jeho způsobem uvažování a politického rozhodování. Zmíněné problémy nabývají v posledních letech značné rychlosti a objevují se stále nové. Mezi nejvýraznější patří:

- **populační exploze** – a s tím spojená potravinová krize v rozvojových zemích,
- **surovinová krize** – nebezpečí vyčerpání zdrojů, z nichž je část neobnovitelná,
- **energetická krize** – ta je výsledkem prudce rostoucí potřeby energie.

Při řešení těchto problémů nelze přitom spoléhat na dosavadní dosud používané a osvědčené postupy. Poučením a typickým příkladem je stav do kterého se lidstvo dostalo rozvojem vojenského průmyslu. Úroveň a schopnosti dnešní vojenské techniky jsou na tak vysoké ničivé síle, kdy jsou schopny mnohonásobně zničit veškerý život na Zemi, přičemž by nebylo vítězů, jak tomu bylo při válkách doposud vedených. Je tedy zřejmé, tedy doufejme, že je to zřejmé i politikům, kteří o tom rozhodují, že politické neshody a problémy nelze řešit jen vojenským konfliktem. Podobnou změnu myšlení vyžaduje i zmíněný konflikt člověka se životním prostředím, který by jinak mohl zničit lidstvo sice pomaleji, ale stejně důkladně a spolehlivě. Budou proto nezbytné a nutné nové přístupy a pokud je lidé neznají, budou se je muset naučit. A tady se právě otvírá obrovský prostor pro pojem, nebo chcete-li obor, **ekologická výchova**. Dovolím si jmenovat řadu světových ekologických problémů, které před lidstvem stojí:

- **narušování ozónové vrstvy atmosféry** – (ozónosféra pohlcuje ultrafialové záření, které škodlivě působí na organismy žijící na Zemi), příčinou jsou hlavně průmyslově vyráběné chemikálie (freony) jež ničí molekuly ozónu,

- **znečištění ovzduší** – mezi látky znečišťující ovzduší patří: sloučeniny síry, dusíku a uhlíku, polévatý prach, těžké kovy, ozón, organické a radioaktivní látky,
- **skleníkový efekt, klimatické změny** – růst koncentrace skleníkových plynů (oxid uhličitý, vodní pára, metan, freony) v atmosféře způsobuje zvyšování průměrné teploty při zemském povrchu,
- **kyselá atmosférická depozice** – což znamená dostávání se látek okyselujících prostředí z atmosféry na zemský povrch, a to buď formou kyselých dešťů, nebo přímým pohlcováním plynných látek zemským povrchem (absorpce),
- **snižování úrodnosti půd, rozšiřování pouští a polopouští** – to se děje z důvodů zhutňování půd, půdní erozí, chemickou degradací, ztrátou organické hmoty, zasolováním půd,
- **znečišťování zdrojů sladké vody** – spotřeba vody neustále stoupá a celosvětově se zvyšuje znečištění povrchových vod, a to živinami z polí, okyselováním půd, vypouštěním teplých odpadních vod,
- **znečištění moří a oceánů** – jedná se většinou o chemické znečištění z pevnin, havárie ropovodů a tankerů, nově i radioaktivní zamoření z ukládání kontejnerů s radioaktivním odpadem na dno oceánů,
- **ubývání lesů, nedostatek palivového dřeva** – lesy patří k nejvýznamnějším složkám z přírodního bohatství Země, a kácení tropických lesů a pralesů je jedním z nejzávažnějších ekologických problémů,

- **snižování biologické rozmanitosti (biodiverzity)** – neustále klesá počet druhů na Zemi, důvody vymírání jsou zmenšování a rozdrobování areálů jejich výskytu, používání ionizujícího záření, stále intenzivnější používání chemikálií,
- **spotřeba energie** – roste stále rychleji, a s ní stále roste spotřeba fosilních paliv, z toho vyplývá značné poškozování životního prostředí, ať již těžbou paliv nebo jejich přeměnou na energii,
- **odpady, nebezpečí z odpadních látek, chemikálií a patogenních látek** – jako vedlejší produkt lidské činnosti roste neustále i množství odpadů, ty se dají dělit na netoxické, toxické, radioaktivní a infekční.

Globalizace

Jedním z velmi významných jevů současnosti je globalizace. Jde o mnohovýrovný proces s velkým množstvím rozměrů a významů, je hnací silou, příčinou a zároveň důsledkem mnoha vývojových trendů. Z ekologického hlediska jde o jev rozporuplný, který v sobě obsahuje jak kladné, tak i záporné stránky. Stručně zkusím uvést několik důležitých rysů.

Světové hospodářství za posledních mnoho desetiletí významně vzrostlo. Přes různé krize, vážnější i méně vážné (k těm vážným patří velké války a významné finanční krize), jeho objem neustále roste a tento růst má stále ještě exponenciální charakter, i když jsou tempa růstu mírnější, než tomu bylo v minulých desetiletích. Současné tempo růstu světového hospodářství je okolo 3 % ročně.

K nejvýznamnějším rysům globalizace patří rychlý růst komunikace mezi lidmi na celé zeměkouli, především spojení pomocí různých sítí a pojiček jako jsou telefon a internet. Charakteristická je všudypřítomná televize, která informuje o událostech z celého světa během několika hodin a v poslední době neváhá za pomoci přímého přenosu.

Rychlý přenos informací po celém světě přispívá ke zvyšování ekologického uvědomění a eko-logické odpovědnosti za chování zejména u velkých průmyslových podniků. Národní společnosti jsou často terčem pozornosti ekologicky orientované publicistiky. Nedovedeme si představit, že by nějaká ekologická havárie unikla pozornosti světových sdělovacích prostředků. Jestliže za takovou havárii jsou pak čínni zodpovědnými konkrétní viníci, tato občanská zodpovědnost je často významnější pobídkou než odpovědnost trestní.

Z hlediska racionálního a účinného využití přírodních zdrojů by mohl být jev globalizace trendem pozitivním. Přírodní zdroje se využívají co nejefektivnějším způsobem, jednotlivé země využívají svých komparativních výhod co do příznivých přírodních podmínek a celkově se přírodní zdroje šetří. Zároveň to ovšem může znamenat nadměrnou exploataci zdrojů, které jsou snadno dostupné, a může to vést k překročení únosné kapacity místního prostředí, zvláště pro zdroje obnovitelné.

Velmi charakteristickým rysem globalizace je růst objemu světového obchodu, který je rychlejší než celkový hospodářský růst. Obchod se stává motorem růstu hospodářství. Export z rozvojových zemí roste rychleji než ze zemí vyspělých, přičemž se příznivě mění struktura vývozu. V roce 1980 rozvojové státy vyváželi z 80 % nerostné suroviny a zemědělské produkty, v roce 1996 to už bylo jen 40 %. Ve stejné období vzrostl podíl vyvážených výrobků z 20 % na 60 %. Růst obchodu je provázen rychlým růstem dopravy všech typů a bez levné a účinné dopravy by vůbec nebyl možný. Letadla, automobily, lodě, produktovody spolu se silnicemi, letišti a jinými zařízeními však potřebují velké plochy půdy, spotřebovávají značné množství přírodních zdrojů a způsobují znečišťování životního prostředí. Doprava se stává vůbec nejdůležitějším činitelem zátěže prostředí.

Globalizace je až dosud spojena s nízkou cenou primárních surovin. Prakticky všechny suroviny, ať jde o rudy, nerudní suroviny, fosilní paliva, suroviny z obnovitelných zdrojů, v posledních desetiletích na světových trzích spíše klesají. Příkladem jsou ceny ropy: od 60. let svět zažil několik „rovných šoků“, kdy ceny prudce stouply až na několika násobek, avšak dlouhodobý trend je takový, že reálné ceny spíše klesaly. Dnešní vzrůst cen

však může signalizovat začátek nového dlouhodobého trendu, a to možná mimo jiné i proto, že ropa se řadí mezi neobnovitelné zdroje.

Globalizace podobně jako současné vzorce spotřeby (ostatně tyto věci spolu velmi úzce souvisí) je častým terčem kritiky ze strany hlubinných a podobně orientovaných ekologů. Kritizující rostoucí nerovnost chudých a bohatých zemí a postupy nadnárodních společností, a to nikoliv jenom z hlediska zátěže prostředí, ale také pro nedemokratické způsoby chování světových lobbyistických skupin, které se snaží bezohledně prosazovat své zájmy na úkor nejslabších členů světového společenství. (11, 28 – 29)

1.3.2. Ekologické katastrofy

Jedním hodně specifickým, velmi nenadálým a nepředvídatelným, často trvalým, nevratným a rozsáhlým poškozením pro životní prostředí bývají, jsou a bohužel asi ještě hodně dlouho budou, ekologické katastrofy. Nazýváme tak poškození velkých úseků biosféry, která mohou vést i ke značnému znečištění určitých, často velmi rozsáhlých území. Dá se říct, že se většinou jedná o havárie nebo nehody způsobené jednáním člověka. Pro příklady nemusíme sahát ani daleko do minulosti, a ani do vzdálenosti co se týče našich zeměpisných šířek:

- **havárie tankerů** – to jsou asi nejčastější a nejznámější ekologické katastrofy, v roce 1978 z lodi Amoco Cadiz vyteklo u bretaňského pobřeží asi 60 000 tun ropy, v roce 1989 z lodi Exxon Valdez vyteklo u pobřeží Aljašky asi 40 000 tun ropy,
- **havárie ropných vrtů** – sem se dají zařadit i požáry naftových polí, v roce 1979 vyteklo do moře v Mexickém zálivu asi 475 000 tun ropy, jednou z nejhorších ekologických katastrof bylo úmyslné zapálení 570 naftových vrtů v

Kuvajtu za války v Perském zálivu v roce 1992, denně tak shořelo téměř 1 000 000 tun ropy,

- **lesní požáry** – dochází k nim pravidelně v Austrálii, USA – Kalifornii i v jiných zemích, a to jak z důvodů klimatických podmínek, tak zaviněné přímo člověkem úmyslně či při nehodách,
- **havárie chemických továren** – většinou se jedná o tragický únik zvláště nebezpečných nebo jedovatých látek, v roce 1972 to byl únik dioxinů v Sevesu v Itálii, v roce 1979 únik organických sloučenin rtuti v Bhópálu v Indii,
- **havárie jaderných elektráren** – mezi nejznámější patrně patří havárie v jaderné elektrárně Černobyl v roce 1986, při níž proniklo do atmosféry 5 tun jaderného paliva, v roce 1991 byly evidovány 3 miliony osob pod lékařským ošetřením, které nesly následky této havárie.

Dílčí závěr

Pokud bychom chtěli pojem ekologie stručně a jednoduše popsat jednou větou, aby její smysl a význam pochopil co nejširší okruh lidí, pokusil bych se o to takto: **cílem ekologie je zlepšovat životní prostředí.**

Člověk jako živočišný druh je součástí přírody a nemůže bez ní existovat. Právě těmito vztahy mezi člověkem a přírodou se zabývá antropoekologie. Člověk svým chováním a využíváním přírodních zdrojů za dobu svého působení na Zemi způsobil na mnoha místech planety obrovské a zásadní změny, které si v současnosti začíná uvědomovat. Své negativní působení na životní prostředí se začínalo postupně zhoršovat a nabývalo na intenzitě se zvyšujícím se rozvojem zemědělství, průmyslu a i s neustále se zvyšujícím růstem populace. Tomuto celosvětovému růstu a rozvoji poslední doby se říká

globalizace. Fenoménem posledních několika desítek let ve zhoršování životního jsou ekologické katastrofy. Toto veškeré působení na planetu si lidé konečně začali uvědomovat, začali se snažit chránit tuto planetu. A pochopili, že se z tohoto nebezpečí pro další život člověka na zemi stává globální problém.

2. Výchova ve školách

Vybavit děti spoustou vědomostí z nejrůznějších oborů, znalostmi mateřského i cizích jazyků, počítačovou gramotností či multikulturním cítěním je důležitým, nikoliv však jediným posláním moderní školy. Neméně podstatnou součástí výchovného a vzdělávacího úsilí by měla být soustavná péče o podmínky, ve kterých lze skutečně žít a nabyté vědomosti uplatňovat, jinak řečeno snaha o kvalitu života. Utváření a zušlechťování enviromentálního cítění by mělo být vlídným průvodcem či jakousi zelenou nití, která se vine veškerou učitelskou prací.

Smyslem enviromentální výchovy není nařizovat a poučovat, co je správně a co špatně, nýbrž přispívat k tomu, aby si lidský život zachoval lidské rozměry. Nemá smysl odmítat vymoženosti jako e-mail nebo mobilní telefon, je však zapotřebí zachovávat si míru a sebekázeň v jejich užívání, vědomě se bránit stavu kdy se stáváme závislími a jejich výhody konzumujeme bez ohledu na jejich skutečnou potřebu. Ještě víc platí v míře osobní spotřeby, kterou lze posuzovat třeba podle počtu zbytečných věcí, které se nám hromadí v domácnosti.

Jaký životní způsob tedy prosazuje či doporučuje ekologická výchova? Rádi bychom, aby si děti byly dobře vědomy závislosti lidí na přírodě, s trochou nezbytné pokory dokázaly vnímat a oceňovat zázraky fotosyntézy i dekompozice, uznávaly, že ne všechno na světě je možno koupit za peníze (neboť skutečný prožitek nelze koupit ani pronajmout), že ne všechno co je právě „in“, je následováníhodné, že je dobré citlivě vnímat potřeby jiných lidí i mimolidských bližních, umět a chtít o něco pečovat a za něco nést svůj dílek odpovědnosti a nemyslet jen na svůj okamžitý prospěch a pohodlí.

Ekologická výchova chce být také otevíráním nových prostorů pro utváření vlastního názoru, k uvažování v širších souvislostech, kdy přemýšlíme a jednáme nejen jako „uživatelé“, „spotřebitelé“ či „koupěschopné obyvatelstvo“, ale učíme se jednat jako kriticky uvažující odpovědní občané. To znamená, že jsme například schopni chápat a

uplatňovat tlumení negativních účinků povodní: „Chce to jen umožnit vodě vsáknout tam, kde spadla. Chce to víc terasových polí, listnatých stromů, vyčištěné záchytné rybníčky, pestřejší mozaiku krajiny.“ **(3, 56)**

Smyslem enviromentálního vzdělávání, výchovy a osvěty je především vzbuzovat a udržovat poptávku po ekologicky příznivějších, veselejších a duchovně bohatších způsobech života, po zdravé přírodě a krajině, po občanské angažovanosti vedoucí k udržitelnému rozvoji obce i Země, po „bohatém životě skromnými prostředky“. Za ekologicky příznivější způsoby života lze označit takové, jejichž ekologická stopa je co nejmělkčí a metabolismus domácnosti, resp. školy, podniku či regionu zatěžuje životní prostředí co nejméně, a kdy lidé mají současně na mysli také potřeby všech živých tvorů, kteří přijdou po nich. Snažíme se tedy posouvat všeobecné mínění a lidské postoje ve prospěch udržitelného života tak, aby se citlivé a šetrné postoje k životnímu prostředí stávaly silící sociální normou.

Současné převažující způsoby života lidí bohatého Severu (kam jednoznačně patříme) jsou nejenom necitlivé vůči přírodě a lidem v jiných částech světa, ale jsou vesměs také povrchní, nudné, pasivní a nesnesitelně snadné. Je proto snahou ekopedagogů předkládat životaschopné alternativy, upozorňovat na opomíjený a mnohdy netušený pohled zasazující lidské konání do enviromentálních, sociálních a ekonomických souvislostí. Smyslem ekologické výchovy přece není říci dětem, kolik stromů se ušetří sběrem tuny papíru, nýbrž přesvědčit je o tom, že recyklovat má skutečně smysl, že je to vlastně normální a běžná záležitost, kterou by měly přijmout za svou, ba ji srozumitelně vysvětlit lidem ve svém okolí. Péče o přírodu a životní prostředí se pak stává osobní záležitostí každého člověka, nikoliv jen ekologických aktivistů, ochranářů nebo Ministerstva životního prostředí. **(4, 11)**

Chceme tedy dětem dávat co nejvíce námětů, poznatků, inspirací i příležitostí, aby dokázaly prožít život v globálně se propojujícím světě aspoň trochu plně a smysluplně, třeba i tím, že umí rozumně nakupovat v hypermarketu a nepodléhají závislosti na hromadění předmětů, nejsou v zajetí nekonečného cyklu „kup – zahod’ – kup nové“,

v němž člověk už nerozlišuje, co skutečně potřebuje a z čeho je schopen se radovat. Vždyť méně věcí znamená méně zbytečných odpadů a tím i menší zátěž životního prostředí. Záleží nám také na tom, aby se děti přírody nebály, oblíbily si ji a chápaly její nezměrnou hodnotu pro lidský život, stávaly se více jejími ochránci než zbytečnou zátěží a také dokázaly pomyslet na práva všech živých tvorů, kteří přijdou po nás. Zřetelným projevem takovýchto postojů je střídmejší způsob života. Než prvoplánově propagovaná dobrovolná skromnost, je účinnější i radostnější, vyplyne-li skromnější životní styl jako důsledek nebo „vedlejší produkt“ pestřejšího duchovního života naplněného angažováním se pro jiné. Je přece báječné, když nechodíme vášnivě nakupovat proto, že se to nemá, nýbrž proto, že to prostě nepotřebujeme!

Utváření uváděných postojů je dobrou průpravou k odpovědnějším přístupům dospělých lidí ke světu a jeho budoucnosti. V prosazení alternativ k ekonomické globalizaci **(10, 7)** pak budeme více chtít a lépe umět obhajovat například principy nové demokracie, kdy rozhodnutí činí ti, kdož nesou jejich následky a tudíž přisuzují vyšší prioritu dlouhodobým cílům, kdy jsou podporovány lokální výroby pro lokální potřebu, a k udržení hospodářské i potravinové soběstačnosti a životaschopnosti regionů i jejich kultury, princip subsidiarity, který znamená přednostní rozhodování na místní úrovni, ekologickou udržitelnost, charakterizovanou uspokojováním potřeb současné generace, aniž by byly ohrožovány schopnosti příštích generací uspokojovat své potřeby, a aniž by byla redukována rozmanitost přírody a životaschopnost přírodních ekosystémů udržujících život na planetě. Jinak řečeno jde o stav, kdy obce i státy pečlivě dbají o to, aby nečerpaly obnovitelné zdroje vyšším tempem, než se snaží regenerovat, aby míra spotřeby neobnovitelných zdrojů nepřekročovala tempo, ve kterém jsou zaváděny jejich obnovitelné náhrady, aby míra vypouštění znečišťujících škodlivin do prostředí nepřesahovala schopnost přírody vstřebávat je a odbourávat. Vědomě dokážeme dbát na udržení rozmanitosti a společného dědictví nejen po stránce biologické, ale i kulturní, sociální a ekonomické, na dodržování lidských práv včetně práva každého člověka na čistou pitnou vodu, která by neměla být pokládána za zboží, práva na zdravé potraviny, ale i spravedlnost vycházející např. z vědomí, že bohatství bohatých souvisí s chudobou chudých. Čím dál samozřejmější by mělo být také uplatňování principu předběžné opatrnosti, kdy

odpovědnost za prokázání neškodnosti nových vynálezů a technologií vůči životnímu prostředí je přenesena na jejich zastánce ještě před zavedením do výroby a spotřeby.

2.1. Pojem ekologická výchova

V dnešní době je již u nás na středních školách zaveden do vyučování předmět ekologie. Jeho posláním je středoškolákům osvětlit co je to vlastně ekologie, o co se snaží, a jak je třeba se chovat, aby naše chování bylo v souladu s ekologickými zásadami, a tím se poškozování a znečišťování životního prostředí pokud možno co nejvíce zastavilo a postupně začalo zlepšovat.

„Výchova, osvěta a vzdělávání se provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.“

(Definice dle zákona č. 17/1992 Sb. o životním prostředí)

„Ekologická výchova je výchova k odpovědnému jednání vůči přírodě i lidem.“

(Definice dle PhDr. Václava Břicháčka)

„Ekologická výchova je výchova o životním prostředí, v životním prostředí a pro (ochranu) životní(ho) prostředí.“

(Bělehradská charta, 1975 a závěry Tbiliské konference, 1977)

Jde o terminologicky složitou a teprve se ustalující oblast. V historii i současnosti se lze setkat s různými názvy: výchova k ochraně přírody, výchova k ochraně (a tvorbě) životního prostředí, k péči o životní prostředí, ekologická výchova (a vzdělávání),

enviromentální výchova (a vzdělávání), výchova (a vzdělávání) k udržitelnému způsobu života / pro udržitelný rozvoj / život, globální výchova. Tyto rozmanité názvy pokrývají zhruba tutéž oblast výchovy a vzdělávání, ale vyjadřují různé akcenty. V současné době se nejčastěji setkáváme s názvy: enviromentální výchova (a vzdělávání), ekologická výchova (a vzdělávání), výchova (a vzdělávání) k udržitelnému způsobu života / rozvoj pro udržitelný život/rozvoj.

Enviromentální výchova (a vzdělávání) – zdůrazňuje zaměření na celé (přírodní i umělé) životní prostředí (člověka), zdůrazňuje odlišnost od pouhé „výuky ekologie“. Termín je použit např. v zákoně č. 123/1998 a ve Státním programu enviromentálního vzdělávání, výchovy a osvěty.

Ekologická výchova (a vzdělávání) – zdůrazňuje zaměření na vztah člověka a prostředí, v „polemice“ s předchozím názvem, nikoli jen na poznání okolí obklopujícího člověka = životního prostředí. Zdůrazňuje tedy celostní pojetí, lze ji odvodit od „ekologie člověka“ (sociální/humánní ekologie), aplikovaného oboru zkoumajícího vztah člověka a jeho prostředí. Termín je použit např. v zákoně 114/1992, tradičně se objevuje v názvech specializovaných pracovišť – středisek ekologické výchovy. Je však potřebné rozlišovat mezi výukou ekologie – biologické disciplíny (tedy součástí výuky biologie), naukou o životním prostředí enviromentalistikou (tedy výukou interdisciplinárního oboru zaměřeného na životní prostředí) a ekologickou výchovou (tedy celkovou kultivací odpovědného vztahu člověka vůči přírodě i společnosti, resp. inovací celého systému výchovy a vzdělávání o tento aspekt).

Výchova (a vzdělávání) k udržitelnému způsobu života/pro udržitelný život/rozvoj – zdůrazňuje vyvážený důraz na kvalitní prostředí, na ekonomický, na sociální a kulturní rozvoj, na dlouhodobou udržitelnost. Implicitně je v současném chápání pojmu „udržitelný rozvoj“ zahrnuta např. i široká účast a zapojení veřejnosti v rozhodování. Vychovávat k udržitelnému způsobu života znamená tedy nejen věnovat se vzdělávání o přírodě (ekologické výchově v užším slova smyslu), ale zabývat se širokou škálou ekologických, ekonomických, sociálních i kulturních témat a jejich vzájemnými vztahy.

Ekologická výchova se stala frekventovaným pojmem současné doby ve většině civilizovaných zemí světa. U nás dnes již běžně užívaný termín vznikl postupně v průběhu posledních let z popisnějšího, ale výstižnějšího názvu „výchova k péči a ochraně životního prostředí“. Vyjadřuje komplexní proces výchovy a vzdělávání ve vztahu k životnímu prostředí a obsahově se shoduje s anglickým „Environmental education“ a německým „Umwelterziehung“. (8, 48)

Náš vztah a chování k životnímu prostředí jsou předávány z generace na generaci a je podmíněn spolupůsobením biologických, historických, ekonomických, politických a dalších faktorů konkrétní doby. Nedostatečná biologická vybavenost člověka a jeho snaha přežít a zjednodušit si život, si vynutili potřebu techniky a s ní související veškerou činnost, jíž lidé odjakživa zasahovali do přírody. Myšlenka ovládnout a podmanit si přírodu spolu se stupňujícími se materiálními potřebami člověka uvedly během poměrně krátké doby do pohybu civilizační proces se všemi jeho klady a zápory. Lidé zprvu nadšeni svými vlastními tvůrčími schopnostmi a novými technickými možnostmi prožívali falešný pocit vítězství nad přírodou a téměř nepostřehli, že stále četnějšími a razantnějšími zásahy ztrácí příroda svou jedinečnou schopnost sebeobnovy. Přibližně v 60. letech minulého století si začali lidé uvědomovat, že životní prostředí ve kterém všichni žijeme je ohroženo jako celek a objevují se výrazné snahy přírodu chránit a systematictěji o ni pečovat. Jedním z prvních pokusů je Římský klub založený roku 1968. Ukázalo se však, že úsilí přírodovědců, ochránců a milovníků přírody nestačí čelit přibývajícím devastacím, urychlované zběsilým ekonomickým růstem, tržními mechanismy a nedostatečnou politickou vůlí, která nám před volbami slíbí vše, jen aby jí to přineslo hlasy voličů, ale přiznejme si, že realizace za sliby pokulhává.

Teprve dnešní vyhrocená situace, kdy globální ekologická krize se všemi svými důsledky se týká obyvatel celé planety, přichází stále více lidí k přesvědčení „že se s tím musí něco udělat, že to takhle dál skutečně nejde“. Téměř v poslední chvíli hledáme odpověď na otázku, co může a musí každý z nás udělat pro to, aby se situace změnila k lepšímu. Toto odhodlání lidí je výchozím předpokladem pro širokou ekologickou osvětu, která prostřednictvím výchovy a vzdělávání pronikne do vědomí co nejširšího počtu lidí, a

to zejména dětí a mládeže. Jelikož je člověk vybaven rozumem a sám sebe označil za tvora rozumného – homo sapiens, doufejme a budoucnost to ukáže, jestli právem, lze s nadějí očekávat, že je schopen využít svou inteligenci i kreativitu tentokrát v zájmu zachování své existence na Zemi, a to i na úkor vlastního pohodlí. Z této optimistické naděje vychází současná strategie ekologické výchovy, která směřuje k nitru člověka, staví na jeho etickém základě a apeluje na zdravý rozum co největšího počtu lidí, kteří jediní jsou schopni změnit dále neudržitelný způsob života a obnovit přirozenou ekologickou rovnováhu. Můžeme mít sebedokonalejší technologie a stroje, ale pokud nedojde ke změně myšlení lidstva jako celku, nechci a ani si snad neumím představit další život člověka na Zemi. Blízká budoucnost ukáže jestli tomu tak skutečně bude, jestli jsme skutečně člověk rozumný, nebo jen člověk s dokonalou technikou, ale s temnou, nejasnou budoucností.

Aby vůbec k tak náročným kvalitativním změnám v myšlení a jednání lidí mohlo dojít, musí člověk chtít pochopit pravé příčiny devastace a snažit se vidět dále, než kam sahají momentální hmotné potřeby jeho teritoria. Honba za přemírou věcí vnucovaných agresivní reklamou, nesmyslná spotřeba, plýtvání ve smyslu použij a zahod', nedostatek přirozeného pohybu a přímých kontaktů s přírodou odvádí naši pozornost od skutečných problémů a vede ke snižování psychické i fyzické odolnosti a celkově pasivnímu vztahu k životnímu prostředí. Člověk podléhající vidině zdánlivého pohodlí a blahobytu se stává snadnější obětí manipulace a závislosti všeho druhu a ztrácí nejen svoji vnitřní svobodu, ale také důležité pouto s přírodou, do níž bytostně patří. V tomto smyslu se ekologická výchova snaží o znovupoznání a přijetí humánních životních hodnot, které zdůrazňují a upřednostňují kvalitu života nikoliv hlavně z hlediska hmotného, ale vyplývají z vnitřní touhy a potřeby člověka po harmonii, kráse, zdraví, porozumění a sounáležitosti s přírodou, bez níž není schopen dále na Zemi žít a přežít.

2.2. Úloha ekologické výchovy ve škole

Kvalita života na Zemi dnes i v budoucnu závisí na připravenosti a schopnosti člověka změnit své chování a jednat ve prospěch životního prostředí. Jestliže pojem „výchova“ vyjadřuje vzájemné ovlivňování zájmů, postojů, myšlení a jednání podle určitých společenských norem, pak lze ekologickou výchovu chápat jako jeden z vysoce aktuálních výchovných principů dnešní doby, který spolu s ostatními apeluje na mravní základ, duchovní sílu a rozum člověka. Hlavním cílem ekologické výchovy ve škole je přispět k široké ekologické gramotnosti dětí a mládeže, a v tomto smyslu je připravit na praktický život v blízké budoucnosti. To je možné realizovat v praxi tehdy, stane-li se ekologická výchova přirozenou součástí školské politiky a tím pronikne i do výchovné a vzdělávací činnosti škol. **(8, 50)**

Hlavní úkoly vyplývající ze současné strategie ekologické výchovy jsou především zaměřeny:

- na důkladné poznávání přírody a pochopení jejího významu pro fyzický, psychický a duchovní rozvoj osobnosti člověka,
- na kritické rozpoznání globálních i lokálních souvislostí, příčin a důsledků negativního působení člověka na přírodu,
- na zájem o nové i alternativní způsoby řešení ekologických problémů z pohledu jednotlivce i společnosti,
- na posílení emočního vztahu k životnímu prostředí, který je základem pro znovupoznání a přijetí humánních lidských hodnot a zdrojem pozitivních změn v myšlení člověka,
- na rozvoj tvůrčích schopností i praktických dovedností člověka chránit a starat se o životní prostředí, jednat ve prospěch přírody, a to i na úkor vlastního pohodlí.

2.3. Současný stav ekologické výchovy u nás

U nás na pojem ekologická výchova panuje dost velká názorová rozdílnost. I přes tuto názorovou rozdílnost veřejnosti na smysl a účinnost ekologické výchovy sledujeme přibývajících ekologické aktivity, a to zejména v mimoškolní sféře. Nevládní ekologická hnutí, sdružení, instituce, ekologická centra tvoří poměrně hustou a dobře propojenou informační síť, jejímž prostřednictvím se dostávají ekologické programy, projekty a didaktické materiály na veřejnost a do škol. Současně přibývá zájemců z řad učitelů a vychovatelů, kteří podnikají konkrétní kroky a snaží se aplikovat ekologické principy do své pedagogické činnosti na školách. Výsledky naší a zahraniční spolupráce v oblasti ekologické výchovy se slévají do cenného proudu zkušeností, které iniciují konkrétní ekologické aktivity škol a postupně směřují k vytvoření vlastního a zlepšení současného systému ekologické výchovy a jeho začlenění do výchovně vzdělávacích programů a činností škol. Aby takový systém mohl reálně fungovat i v našich podmínkách je nutné adekvátně a včas připravit studenty učitelství, aby byli schopni, jak v rámci svých předmětů, tak i při běžném kontaktu se žáky iniciovat změny k lepšímu.

Oporou ekopedagogického usilování se od podzimu 2000 stal vládou schválený Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO), který si klade za cíl zvýšit povědomí a znalost obyvatel České republiky o životním prostředí, jeho problémech a potřebách. Na základě tohoto programu vydalo o rok později Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy Metodický pokyn k EVVO, ve kterém doporučuje školám a školským zařízením, jak v realizaci EVVO postupovat.

2.4. Role učitele v ekologické výchově

Aby škola, jako instituce se širokou výchovnou a vzdělávací působností, mohla výrazněji ovlivňovat proekologické myšlení a jednání žáků potřebuje adekvátně připravené učitele schopné srozumitelně a přesvědčivě vnášet ekologické principy do obsahu

tradičních vyučovacích předmětů a zároveň do celkové atmosféry každodenního života školy. Přesto, že se jeví takový proces časově náročný a realizačně nesnadný existuje naděje, že nezbytný vklad ekologické výchovy do přípravy mladé generace na život v blízké budoucnosti nebude zbytečný. V této souvislosti se očekává, že bude stále přibývat lidí, kteří citlivěji rozpoznají varující znamení přírody, dokáží přizpůsobit svůj životní styl ve prospěch přírody a budou výrazněji ovlivňovat a podporovat ekonomické a politické zájmy směřující k ekologické rovnováze.

Na to aby se podařilo takové lidi správným způsobem vzdělat a naučit je aby citlivě a úspěšně realizovali ekologickou výchovu ve školách, neexistuje žádný univerzální recept, neboť optimální způsob, jak připravit žáky v daném směru se teprve hledá. Přesto dnes je vytvořena široká paleta zajímavých didaktických přístupů, organizačních forem, prostředků a dalších aktivit s ekologickou tématikou, ověřených v naší zahraniční praxi škol, které prostřednictvím literatury, časopisů, ale také kurzů, školení pronikají blíže k učitelům, vychovatelům i rodičům, inspirují je a motivují k hledání vlastních originálních cest a řešení.

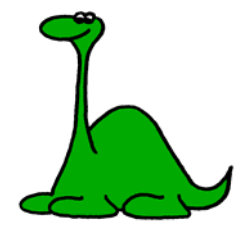
Role učitele v ekologické výchově předpokládá:

- citlivý osobní vztah k životnímu prostředí a vnitřní přesvědčení o smyslu ekologické výchovy pro žáky,
- zájem o věci veřejné, schopnost spolupracovat s rodiči, se zástupci institucí, kteří mohou pozitivně ovlivnit stav životního prostředí,
- základní znalosti a přehled globálních i lokálních problémů životního prostředí, pochopení jejich komplexnosti a propojenosti,
- poznání možností řešení, směřujících k udržení ekologické rovnováhy,
- schopnost tvořivým způsobem interpretovat odborné i didaktické poznatky v souladu se zájmy a možnostmi žáků určitého věku a s podmínkami školy a regionu.

2.5. Ekologické hnutí u nás

Ekologická hnutí jsou zakládána z důvodu stále se zhoršujícího životního prostředí na naší planetě. Zakládají je lidé, kterým není lhostejné, co se děje na tomto světě ve kterém všichni společně žijeme. Jsou to lidé, kterým se líbí příroda a nechtějí dále ničit dary, které jsou zde již několik tisíc let. Členem ekologického hnutí se může stát každý kdo má zájem o přírodu a chce ji zachovat takovou, jakou ji zanechali naši předci nám. Všichni žijeme ve stejném společném prostředí, a to ať již se k tomuto prostředí chováme šetrně a snažíme se jej chránit nebo naopak. Bohužel od sebe nejde oddělit ty, kteří se k přírodě chovají šetrně, snaží se jí chránit a podílet na ekologických aktivitách do těch, kteří se takto nechovají. V naší zemi funguje již řadu let několik organizací a spolků, které se za své roky fungování dostaly poměrně do mysli poměrně značné části veřejnosti. Dovolím si nyní uvést ty nejznámější.

BRONTOSAURUS

S nápadem vzniku tohoto hnutí přišli mladí lidé z Ústavu krajinné ekologie Československé akademie věd. Vznikl nápad s využitím myšlenky z konference Organizace spojených národů ve Stockholmu v roce 1972, kdy UNESCO vyhlásilo následující rok „Mezinárodním rokem ochrany životního prostředí“. S tímto nápadem přišli do redakce časopisu Mladý svět. Tehdy Vladimír Jiránek nakreslil tolik známý symbol brontosaura. Tak vzniklo heslo „Brontosaurus to nepřezil, protože přerostl své možnosti.“ Tato akce byla připravena jako jednorocní, ale spontánní odezva si vynutila pokračování. Tak se změnila v časově neomezený program výchovy k ekologickému myšlení a jednání. V Čechách a na Moravě začali vyrůstat organizátoři, tvořila se metodika akcí, vznikla

centra v Praze, Brně, Pardubicích, Uherském Hradišti a jinde. Už V roce 1974 se pod záštitou Brontosaura konaly pobytové víkendové i prázdninové akce v přírodě. Největší rozvoj však nastává v roce 1978, kdy se inicializoval Mladý svět, který tuto formu činnosti začal organizovat jako „Prázdniny s Brontosauřem“. Začal se budovat systém a hnutí se stalo samostatně řízenou činností Socialistického Svazu Mládeže. Svaz mládeže tak dodatečně reagoval na zájem mladých lidí, kteří myšlenky hnutí a brontosauří aktivita se začala projevovat v celé řadě oblastí. Brontosauři vymysleli a zrealizovali množství nejrozumnějších aktivit, z nichž některé existují dodnes, například festival filmů s tematikou životního prostředí „Týká se to taky tebe“, písničkový festival „Cantata natura“, soutěže „Hledáme dokonalé talenty“ a další.

Po roce 1989 se Hnutí Brontosaurus osamostatnilo a vznikla nová organizační struktura. Základem se staly hospodářsky zcela samostatné základní články a byla zvolena Rada Brontosaura, ta zastupuje hnutí jako celek a koordinuje jeho činnost. Některé základní články se kromě ekologické výchovy více angažují v působení na státní orgány, zabývají se odbornými problémy, zřizují informační centra pro veřejnost. V listopadu 1999 převzali zástupci Hnutí Brontosaurus Cenu ministra životního prostředí za práci pro životní prostředí.

Hnutí Brontosaurus je nevládní, nezisková organizace, která spojuje snahu o ekologickou výchovu a aktivitami pro volný čas – hrami, divadlem, výtvarnými a hudebními aktivitami, a také pracuje na tom, aby naše prostředí zůstalo co možná nejhezčí. Brontosauří klasika, to je víkendová nebo prázdninová akce, na níž si účastníci užijí jak brigád na zvelebení přírody, tak i her. Za tímto účelem si hnutí vychovává vlastní organizátory, kteří si pak sami připravují terén pro vlastní práci. Některé články se specializují spíše na spolupráci se školami, na ekologický, poradenský a právní servis, nebo na cokoli, co s danou tematikou souvisí a co pokládají za „smysluplné“.

Jak vlastně může nevládní organizace napomoci řešení hlavních ekologických problémů v ČR? Ekologické problémy jsou součástí globálních. Řešením globálních problémů je vzdělání a výchova. Většina vlád a institucí ve světě, včetně ČR, se snaží řešit

globální problémy především nápravou jen těch naléhavých. Neustále se snažíme „opravovat“, něco co je špatné, místo toho, abychom se zaměřili na samotné příčiny chyb či neúspěchu tak, aby k nim již nedocházelo. Problémy, a především globální, se dají úspěšně a jednou pro vždy vyřešit pouze tehdy, zaměříme-li se na jejich příčiny. Lidé se chovají neekologicky převážně z nevědomosti či neinformovanosti. A v tom může pomoci jen výchova. A tady se otvírá prostor pro obrovský, zatím neúplně využitý potenciál, který skýtají podobné instituce. Aby se tento potenciál mohl lépe využívat a rozvíjet, chybí spolupráce na úrovni vláda – věda – vládní a nevládní organizace – občané.

Hnutí DUHA

Toto hnutí založila skupina studentů v Brně krátce před listopadem 1989. Od této doby se rozvinulo v organizace, na jejichž činnosti se podílejí stovky lidí, tři desítky místních skupin a národní centrum. Podle sociologických průzkumů je dnes Hnutí Duha nejznámější ekologickou organizací v České republice. Systematicky se věnuje tématům, která mají zásadní vliv na ekologickou situaci v naší zemi: energetice, lesnictví, těžbě nerostných surovin, dopravě atd.

Mezi dosavadní úspěchy patří významný podíl na prosazení přísného zákona na ochranu ozonoféry, což je vyšší vrstva zemského ovzduší (10 – 50 km), kde je kyslík vlivem kosmického záření přeměňován na ozón. Dále také vítězství u Ústavního soudu ve sporu o právo na příznivé životní prostředí, zamezení těžbě dřeva v jesenických přírodních rezervacích, či podíl na záměru stavět dálnici D3 z Prahy do Jižních Čech.

Jedním z nejvýznamnějších ocenění, kterého se hnutí dostalo je přijetí do Přátel Země (Friends of the Earth International) – jedna z nejvlivnějších světových ekologických organizací. Přátelé Země jsou obecně považováni za neobyčejně silnou mezinárodní organizaci, co do vlivu srovnatelnou pouze s Greenpeace. Hnutí Duha zde bylo zvoleno za koordinátora mezinárodní protijaderné kampaně.

Hnutí Duha je registrováno jako občanské sdružení, nezávislé na státu, politických stranách, průmyslu, odborech či jiných zájmových skupinách. O jeho směřování rozhoduje Rada tvořená zástupci skupin a centra. Prostředky na svou činnost hnutí získává z dotací zpravidla vázaných na konkrétní projekty od českých a zahraničních nadací, vlád a soukromých dárců sdružených ve Společnosti Přátel Země.

DĚTI ZEMĚ

Toto ekologické hnutí bylo založeno v říjnu ještě před listopadovou revolucí v roce 1989. Od počátků se Děti Země vyvinuly v celonárodní organizaci čítající pobočky ve čtrnácti městech a obcích České republiky. Patří mezi největší české ekologické neziskové organizace. Za roky svého působení zaznamenaly na jedné straně mnoho úspěchů, ale i neúspěchů.

Ke svým nejvýznamnějším úspěchům Děti Země řadí záchranu desítek mlád'at raroha velkého a orla královského na Slovensku a sedmi druhů ohrožených rostlin v západní části Českého středohoří, zastavení projektu jaderných výtopen v Čechách včetně projektu jaderné výtopny v Plzni, zákaz výroby freonových sprejů, ukončení provozu nebezpečné skládky toxického odpadu u Liberce, zastavení projektů spaloven nebezpečných odpadů v Čepí na Pardubicku a v Teplicích nad Metují, zrušení územního rozhodnutí na výstavbu cementárny u Tmaně v Českém krasu, zákaz odstřelu kormoránů na Přerovsku atd. Řadu těchto úspěchů se dosáhlo ve spolupráci s občany, starosty obcí a dalších občanských sdružení. V nejbližší době se sdružení chce soustředit na snížení emisí dioxinů v České republice a další ekologické aktivity na místních úrovních.

VERONICA

Nadace Veronica byla založena v roce 1992. Jejím posláním je podporovat rozmanité formy šíření myšlenek šetrného vztahu k přírodě. V centru pozornosti jsou místní a regionální projekty na zachování přírodních a kulturních hodnot krajiny, a to zejména na Moravě a ve Slezsku. Prostředky jsou využívány mj. na podporu vydávání a distribuci časopisu Veronica, ekologických publikací a jiných tiskovin, ekologického poradenství a na pořádání výchovných, vzdělávacích a kulturně zaměřených akcí pro veřejnost i na realizaci konkrétních programů na venkově.

Mezi projekty podpořené touto nadací patří především místní projekty na Moravě. K velmi zajímavým projektům patří spolupráce v obci Hostětín v okrese Uherské Hradiště s Ekologickým institutem Veronica, místními ochránáři, obcí a dalšími partnery budování centra modelových venkovských programů. Jeho náplní se již od roku 1998 stala výroba slunečních systémů na ohřev vody v rámci programu Slunce pro Bílé Karpaty, obnovená dřevěná sušárna. Ještě se zde připravuje rekonstrukce stodoly na zpracování moštů z tradičních odrůd ovoce.

PAVUČINA

Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina je celostátní síť organizací specializovaných na ekologickou výchovu, vzdělávání a osvětu. Sdružení bylo založeno v dubnu 1996. Podmínkou členství je činnost v oblasti ekologických výukových programů pro školy a v oblasti vzdělávání pedagogických pracovníků. Mimo tyto společné – jednotící činnosti členská střediska realizují mnoho dalších činností: akce pro veřejnost,

poradenské a konzultační služby, školní ekologické projekty, výstavy, metodické a didaktické publikace, pomůcky pro ekologickou výchovu, atd.

Na základě svých stanov sdružení Pavučina:

- podporuje vzájemnou výměnu zkušeností svých členů v oblasti praktické ekologické výchovy, vzdělávání a osvěty,
- zprostředkovává příjem a šíření aktuálních informací zvenčí, výměnu informací mezi členy a dle potřeby členů podporuje spolupráci a koordinuje jejich činnost,
- zastupuje, obhajuje a prosazuje společné zájmy členů ve vztahu k ústředním orgánům státní správy, k partnerským organizacím, k dárcům a sponzorům,
- napomáhá udržování pospolitosti a poskytování vzájemné podpory mezi členy SSEV Pavučina,
- dbá na kvalitu činnosti a důvěryhodnost svých členů a podporuje jejich odborný růst.

Jedním z mnoha programů sdružení Pavučina je projekt M.R.K.E.V. (Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy). Projekt M.R.K.E.V. v regionech je projektem dlouhodobým, se záměrem vytvářet funkční systémy školního a mimoškolního EVVO, rozvíjet a podporovat regionální síť pedagogických pracovníků, škol a dalších organizací zabývajících se EVVO, podporovat proces vytváření a realizace školních programů EVVO.

Toto byly ekologické aktivity a hnutí, které existují v naší republice. Uvedu zde nyní Program GLOBE, který nepůsobí pouze v jednom státě. Je naopak příkladem toho, jak takováto hnutí mohou působit v mezinárodním prostředí.

Program GLOBE

Program GLOBE je mezinárodní projekt zaměřený na řešení problematik týkajících se životního prostředí v oborech přírodopisu, matematiky, fyziky, zeměpisu a mnohých dalších za využití hydrologických, meteorologických, biometrických, fenologických a pedologických pozorování. Program využívá nejen vědeckých podkladů, ale především dobrovolné spolupráce studentů středních i základních škol s odborníky z celého světa. V České republice je do Programu GLOBE zapojeno asi 93 škol, z toho by 49 mělo být základních, 37 středních a 7 skupin spadá do dětských oddílů zájmové činnosti. Garantem Programu je u nás odborně Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvo životního prostředí. Jako národní koordinátor vystupuje sdružení pro ekologickou výchovu – Tereza.

Myšlenku Programu GLOBE vyhlásil poprvé viceprezident USA Al Gore v roce 1994. O pouhý rok později, v dubnu při příležitosti 25. výročí Dne Země, byl Program GLOBE slavnostně zahájen. K tomuto programu se připojilo 112 zemí z celého světa, z toho okolo 100 zemí již podepsalo mezivládní dohodu a začalo měřit a odesílat získaná data. Mezinárodní koordinační centrum projektu sídlí přímo v komplexu Bílého domu ve Washingtonu. Garanci nad vývojem počítačových programů a zpracování zpětné vazby z měření GLOBE zajišťují organizace NASA a NOAA (americká vládní agentura pro výzkum atmosféry a oceánů).

V rámci světové sítě tvořené účastníky Programu GLOBE provádějí studenti dobrovolně daná měření a někteří také dálkový průzkum Země. Výsledky těchto

pozorování jsou zasílány studenty prostřednictvím počítačové sítě přímo do koordinačního centra Programu v USA, a zpětně jsou jim pak zasílány graficky zpracované výsledky měření v porovnání se satelitními snímky. Zapojit se do tohoto programu u nás mohou děti a mládež v rámci školy, případně se zeptat na podrobnější informace o zapojení jednotlivců v Sídle Terezy, které se nachází v Praze 1 v Haštalské ulici 17, v domě s názvem Labyrint světa a ráj srdce.

S tímto programem jsou úzce spojeny GLOBE Games, což jsou hry zaměřené na monitoring životního prostředí. Vychází přímo ze samotného Programu GLOBE. Česká republika má na ně jakýsi patent, neboť právě u nás tyto hry vznikly. Loni se konaly již 8. české a první pilotní evropské GLOBE Games, tentokrát v České Třebové, konkrétně od 6. 5. - 8. 5. 2005. Každý rok se vybere jiné místo – jiná škola jako místo konání. Tyto hry jsou zaměřeny na ověření monitorovacích schopností jednotlivců ale i škol, které jsou do programu zapojeny. Škola, která hry pořádá, má za úkol vymyslet několik soutěžních stanovišť přímo v terénu zaměřených nejen na ekologické znalosti a dovednosti účastníků. Smyslem her však není pouze prokázat schopnosti, a to jestli je někdo lepší než někdo jiný. Během her se účastníci především naučí využívat své znalosti i v jiných oblastech země, než pouze v těch podmínkách, na něž jsou zvyklí, a navíc se dobře pobaví, a seznámí s lidmi podobně smýšlejícími, kterým naše Země není lhostejná, a rozhodli se pro ni něco dělat. Na zahájení her se sejdou všichni účastníci, a slavnostně společnými silami odkoulí obrovskou zeměkouli přes město na místo startu. Každý v tu chvíli prožívá jakési spříznění všech přítomných a hromadné nadšení pro dobrou věc. Zástupci družstev s již předem připravenými vlajkami jakoby chrání zeměkouli před projíždějícími automobily, a doplňují již tak slavnostní vzezření mnohačlenného průvodu dětí Země. Po ranním odstartování začíná opravdová zábava – samotná soutěž, která trvá většinou až do večera. Vyhlášení výsledků je zpravidla hned druhý den. Součástí her je mnoho exkurzí, diskusí a zajímavých přednášek zaměřených na přírodu a ekologii.

Dílčí závěr

Poznání, pojmenování a poučení se z chování, které způsobilo a ještě mnohde způsobuje současný stav našeho životního prostředí, dostalo lidstvo do takového stavu, že se musíme začít snažit s tím něco udělat. To „něco“ je změna našeho myšlení a chování vůči přírodě. A takováto změna se dá nejlépe uskutečnit nejprve poznáním skutečného stavu věci, pochopením vážnosti situace a uvědoměním si, že se jedná o budoucnost celé planety. Tyto zásadní změny v myšlení lidí se provádí poměrně těžce. Proto by v současné době měl hlavní směr působení na uvažování lidí působit na mladou vyrůstající generaci. Zde je možnost širokého působení jak ve školních, tak v mimoškolních aktivitách. A to zejména proto, aby si mladí lidé odnesli do života jako jednu ze základních životních hodnot smysl pro ekologii a ochranu přírody.

3. Udržitelný rozvoj

U nás byl termín definován přímo zákonem. Paragraf 6 zákona č. 17/Sb. z roku 1992 o životním prostředí zní: „Trvale udržitelný rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachová možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.“

Český termín trvale udržitelný rozvoj je nejčastěji užívaným překladem anglického „sustainable development“. Bylo by rovněž možno hovořit o rozvoji únosném. „Sustainable development“, „sustainability“ (trvalá udržitelnost či únosnost) a zejména přídavné jméno „sustainable“ se současné době hojně vyskytují v mnoha textech zabývajících se různými akčními programy, strategiemi a rozvojovými plány všude na světě. Zvláště se ovšem používá v dokumentech, které se zabývají ochranou životního prostředí. Spojení obou částí termínu, **trvalé udržitelnosti a rozvoje**, je velmi důležité. Jedno bez druhého ztrácí smysl. Nesmíme zapomenout, že myšlenka trvale udržitelného rozvoje je odpovědí na základní rozpor, který se zdál být nepřekonatelný, rozpor mezi hospodářským vývojem určitého typu a ochranou životního prostředí.

Zpráva Světové komise pro životní prostředí a rozvoj „Naše společná budoucnost“ přinesla v roce 1987 definici trvale udržitelného rozvoje dnes již považovanou za klasickou (a stále nejlepší): „Je to takový rozvoj, který zajistí naplnění potřeb současné společnosti, aniž by ohrozilo možnost splnění potřeb generací příštích.“ Jinými slovy: ekonomický rozvoj, který nezničí základnu přírodních zdrojů a životní prostředí. (17, 10)

Hospodářský růst je obecně považován za měřítko rostoucího blahobytu a úspěšného společenského rozvoje vůbec. V současné době se však zejména ve vyspělých zemích zaměřuje zvýšená pozornost na kvalitativní stránku rozvoje a v této souvislosti se vyjadřuje potřeba dosáhnout jeho trvalé udržitelnosti. Vychází se z klasické a široce přijaté definice ze zprávy Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj (tzv. zpráva Brundtlandové) z r. 1987, kterou v nedávné době formuloval Evropský parlament takto: „Udržitelný rozvoj

znamená zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace.“ (Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 2493/2000 a č. 2494/2000). Udržitelný rozvoj má tři rozměry, a to jsou:

- ekonomický,
- sociální,
- environmentální.

Náplní ekonomického rozměru je udržitelný hospodářský rozvoj spojený s rostoucími příjmy obyvatel. Sociální rozměr obsahuje potřebu důstojného života a rozvoje lidské osobnosti, zdraví, vzdělání, sociálního uznání, spravedlivosti, soudružnosti a rozvoje kultury. Toho lze dosáhnout dobrým fungováním rodiny, obcí, občanské společnosti a veřejných institucí. Environmentální rozměr představuje nutnost zachovat dlouhodobě na přijatelné úrovni statky a služby, které lidské společnosti poskytuje příroda. Ty zahrnují energii, suroviny, prostor, kapacitu absorbovat odpady a zdravé podmínky pro život lidí. Koncepce udržitelného rozvoje zdůrazňuje harmonický a vyvážený rozvoj všech těchto tří rozměrů.

3.1. Rozdíly v chápání lidí

Pojem trvale udržitelný rozvoj nemá plně objektivní základ daný nezávislým vědeckým poznáním. Nejde o žádnou „pravdu“ typu přírodovědeckých faktů nebo zákonů. Naopak je to pojem normativní, má úzký vztah k lidským hodnotám. Tento vztah ovšem nespočívá jen v tom, že myšlenka trvalé udržitelnosti, přesněji řečeno jejího dosažení, implikuje určitou snahu po změně lidských hodnot, neboť zejména konkrétní situace lidí v daném regionu nebo v daném společenském kontextu zásadně určuje, jak je chápán smysl trvale udržitelného rozvoje.

Rozhodující roli tu hraje několik významných faktorů. Především záleží na kulturních a historických tradicích. Zcela jiné mají příslušníci zemí ovlivněných křesťanskou tradicí a jiné lidé z asijských zemí, s tradicí východních náboženství nebo islámu.

Stejně významné jsou základní přírodní podmínky dané společností. Obyvatelé malých ostrovních států v tropickém moři mají jiný systém hodnot než lidé z Himaláje a opět zcela jiný mají obyvatelé deštných pralesů nebo arktických ledových pustin. Nezanedbatelná je i hustota obyvatelstva. Perspektivy Holanďanů se zásadně odlišují od perspektiv Američanů jenom proto, že průměrné hustota obyvatelstva v Nizozemsku je téměř dvacetkrát vyšší než ve Spojených státech.

Důležité je také, jak je která země bohatá (vyjádřeno například úrovní příjmů na obyvatele) a jak je bohatství rozloženo. Bohaté země mají tendenci přikládat větší důležitost takzvaným postmateriálním hodnotám, které neříkají skoro nic obyvatelům nejchudších států nebo i chudým obyvatelům států bohatých. Myšlenka trvale udržitelného rozvoje patří právě do kategorie postmateriálních hodnot.

Významným faktorem je dále sociální a politické uspořádání společnosti. Tady si dovoluji uvést příklad naší nedávné minulosti. I u nás se velkým mezníkem stal rok 1989. Rok změny politické orientace. I já patřím k lidem, kteří si tento obrat a změny pamatují a mohu porovnat chování lidí, podniků i státu před a po „sametové revoluci“, jak je někdy tato změna označována. Mnoho studií i prosté pozorování přírody mi dává za pravdu, že se stav a čistota našeho životního prostředí od roku 1989 výrazně zkvalitňuje a zlepšuje. Domnívám se, že je to způsobeno přísnějšími normami ochrany životního prostředí, které vydává stát a jejichž dodržování kontroluje i změnou chování lidí, kteří jsou v tomto směru pozitivně ovlivněni proekologickým chováním, které bylo u nás za socialismu na nulové, možná by se dalo i říct na minusové hodnotě. Moderní demokratické státy se v tomto směru naprosto zásadně liší od tradičních společností uspořádaných hierarchicky. Klíčový význam má rovněž ekonomický systém dané země a celková ekonomická situace. V této souvislosti je především důležité, jak významný podíl v ekonomice země má zemědělský sektor a jak je tento sektor organizován. Jinými slovy, zásadní je, jakými pravidly se řídí využívání

půdy. Zcela zvláštní situaci mají pak ty země, jejichž bohatství je založeno na vývozu některého významného přírodního zdroje, jako například ropy.

3.2. Zaměření na kvalitu lidského života

Lidé si často kladou otázku: Co s námi bude? Jak budeme žít za týden nebo za dvacet let? Jak budou žít naše děti a naši vnuci? Lidé se zajímají o dobré příští – někdy více ze sobeckých důvodů, ale většinou i proto, že přejí spokojený a dobrý život lidem, kteří přijdou po nich.

Také v České republice si lidé přejí, aby budoucí život jejich dětí byl alespoň tak dobrý jako jejich nebo aby byl lepší než jejich. Přejí si udržitelnost, myslí na budoucnost. Současně si ale přejí žít „kvalitně“ a to teď, v přítomnosti. Blahobyt však nespočívá pouze v uspokojení materiálních potřeb, i když ty jsou důležité. Úplný výčet toho, co činí lidský život spokojeným, by byl velmi dlouhý. Kdybychom však z tohoto výčtu vybrali několik základních hodnot, kromě přiměřeného materiálního zázemí by mezi nimi nechybělo zdraví, kvalitní voda a potraviny, skupina potřeb sociálně-kulturní či duchovní povahy a prostor k životu, pohybu a trávení volného času.

Udržitelnost rozvoje souvisí s jistou hodnotovou orientací. Udržitelnost je na jedné straně uplatněním jisté skupiny hodnot podmíněna, na druhé straně tyto hodnoty do společnosti vnáší, rozvíjí je. Jeden z průzkumů (J. Keller, F. Gál, P. Fryč: Hodnoty pro budoucnost, 1996) ukázal, poněkud překvapivě, že pouze malá část populace (6 %) se cítí být materiálně orientovaná, tj. považuje za důležité mít auto dům a dobře vybavenou domácnost. Naopak velká část populace (50 %) se cítí být humánně a environmentálně orientovaná, tj. chce žít v bezpečí, mít dobré životní prostředí a hodně přátel. Zároveň průzkum ukázal, že zřetelně vzrůstá tendence společnosti k materiálním hodnotám, někdy označovaná jako konzumní orientace. Mezi oběma znaky je rozpor. Společnost si přeje udržitelnost, hlásí se k jejím hodnotám, ale v reálném životě se chová neudržitelně, deklarované hodnoty neuplatňuje. Tento stav má zřejmě tři nejdůležitější příčiny. První

příčinou je to, že zabudovat „velké“ hodnoty, jako např. odpovědnost k budoucím generacím, do našeho každodenního života je obtížné. Druhou příčinou je, že lidé se často veřejně (např. v sociologickém dotazníku) hlásí k hodnotám, které v praktickém životě nectí. Třetí příčinou jsou ekonomické, sociální a časové bariéry – chovat se ekologicky a „udržitelně“ je v současném systému drahé, není sociálně oceňováno a je časově náročné. Cílem národní strategie udržitelnosti v sociálně-duchovní a hodnotové oblasti je podpora hodnotové orientace české společnosti a odstraňování bariér, které znesnadňují uplatnění udržitelných hodnot. Cílem je pokusit se všemi dostupnými a v demokratickém systému legitimními nástroji o kultivaci vědomí a postojů občanů. (12, 20)

3.3. Společenská vize

Mnozí lidé se shodují v tom, že naší společnosti chybí nosný společenský ideál, že nemá základní koncepci, že trpí nedostatkem přitažlivé vize. Staré opory vzali definitivně a nevratně za své s pádem komunismu. Bylo jistě víc než na čase se jich zbavit, protože byly zrušné a neudržitelné, avšak nový základ jsme ještě nenalezli. Není divu. Po tolika letech izolace od ostatního demokraticky se rozvíjejícího světa a všudypřítomné politické ideologie, která degenerovala myšlení lidí ve všech směrech. Dostatečně hluboké a důvěryhodné vodítko pro každodenní jednání naše společnost, jak se zdá, dosud nemá. Nejsme sami. Ve všech postkomunistických státech je situace do jisté míry obdobná.

V západní Evropě je situace snazší, tradice svobodné demokratické společnosti s otevřenou ekonomikou se bez přerušení rozvíjí po mnoho desetiletí. Rychlý a složitý vývoj v období po druhé světové válce však nutně vyžaduje, aby se vize současné společnosti dále rozvíjela. Vývoj vychází z nosných tradic, ale zároveň reflektuje nové skutečnosti. Výrazně novými skutečnostmi jsou globalizace a ohrožení planetárního ekologického systému. Pro tyto výzvy hledáme v tradici jen málo opory. Jak se vyrovnat s globalizací, se snažilo naznačit například Fórum 2000, konané z iniciativy prezidenta

Havla v Praze. Nezdá se mi však, že by nějaký jasný koncept v této věci, tím méně mezinárodní konsenzus, byl na obzoru. (13, 40–41)

Dílčí závěr

V celém světě a samozřejmě i v České republice, si lidé začali uvědomovat vážnost situace v oblasti ekologie. Proto se lidé snaží vymyslet a uvést do praxe různé myšlenky a postupy, kterými chtějí současnou tíživou zvrátit. Jeden z návrhů jak tuto situaci zvládnout je udržitelný nebo trvale udržitelný rozvoj. Aby se jakékoli změny daly uskutečnit, musí se především změnit chápání a postoje lidí k tomuto tématu. A zde se bude těžko hledat nějaké univerzální řešení pro obyvatele po celém světě, a to z důvodů politických, kulturních, sociálních, náboženských, ekonomických, geografických a mnoha dalších.

Závěr

Bylo by pěkné dožít se časů, kdy ekologická výchova jako obor zanikne proto, že její principy budou přirozeně a důsledně obsaženy ve veškerém vzdělávání, výchově a osvětě. To je meta nebo spíše nejspolehlivější představa o „ekologické výchově na dobu určitou“.

Z nashromážděných materiálů, údajů a poznatků vyplývá, že ekologická výchova a ochrana životního prostředí, by se měla týkat každého z nás, při našem každodenním životě, v naší společnosti.

S ekologickou výchovou nebo převýchovou starších občanů naší společnosti se asi již mnoho udělat nedá. Ti jsou zvyklí žít podle roky zaběhlých pravidel a mnozí z nich si jen ztěží osvojují nové postupy či řešení, ať již je to v jakékoli oblasti jejich života. A pokud si vzpomeneme na lidové rčení: „co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš“, tak by jedním z hlavních úkolů učitelů, vychovatelů a rodičů mladé generace měla být především snaha o vytvoření harmonicky vyrovnané osobnosti každého žáka. Aby sám dokázal rozpoznat co je dobré a co je zlé. Aby měl ve svém nitru pevně zakořeněn cit a smysl pro spravedlnost a čestnost. Aby dokázal pomoci těm co to potřebují a dokázal pochopit podstatu této pomoci. Takoví lidé snadněji pochopí důležitost a potřebnost zdravého a čistého životního prostředí pro nás všechny, pro náš společný život, na této, zatím ještě stále bohaté, nádherné a pro člověka k životu schopné planetě, zvané Země.

Snahy ekologických hnutí v České republice, ale i na celém světě nejsou zbytečné. Jediným problémem se fakt, že jen několik málo jedinců nedokáže zabránit ničení životního prostředí. Všichni se musíme zamyslet nad tímto problémem, protože všichni žijeme na této planetě a musíme se o ni i starat. Když se budeme všichni alespoň trochu starat o životní prostředí, prostředí kolem nás ve kterém žijeme, tak zabráníme takové katastrofě, která se na nás řítí v podobě zničeného prostředí. Když budeme ničit zeleň, tak si musíme uvědomit, že škodíme jenom sobě. Když nebude zeleň, tak nebude dostatek kyslíku, který potřebujeme k životu. Bez něj se neobejdeme. Musíme si všichni uvědomit,

jak se chováme a jak se musíme chovat, aby se životní stav naší planety nezhoršil. Vím, že všichni lidé na Zemi nebudou dělat jen to, co je správné, ale i tak stačí, když se o to budeme snažit.

Bývá působivé používat citáty slavných a moudrých lidí, také já si dovolím na závěr jeden použít. Autor citátu je poměrně dost neznámý, podle jeho sice krátkého, ale výstižného obsahu soudím, že byl velmi moudrý a zkušený. Jsou to slova indiánského náčelníka Seattla: „Cokoli učiníme Zemi, stane se i nám“.

Resumé

Tuto práci jsem rozdělil do tří hlavních částí, které jsou stěžejní pro pochopení smyslu naléhavosti výchovy k ekologickému chování. Těmto částem předchází úvod, jenž nastiňuje, čím se v práci budu zabývat. Na konci pak práci shrnuji v závěru, a uvádím zdroje, ze kterých jsem čerpal informace.

V první části práce se snažím popsat pojem ekologie, vznik této disciplíny, její rozdělení a třídění. Píši zde o nepostradatelnosti životního prostředí pro život člověka. Tím, jak začal člověk v průběhu svého vývoje na Zemi svoje životní prostředí přetvářet a využívat podle svých možností a dovedností, začal ho touto svoji činností postupně poškozovat. Tyto zásahy do přírody byly ze začátku nepatrné a nevýznamné. Avšak jedinečná schopnost člověka přemýšlet a zdokonalovat se způsobila fakt, že si člověk čím dál víc začal přírodu a její zákonitosti podmaňovat, využívat, a časem vykořisťovat a zneužívat. Toto lidské počínání začalo postupně zanechávat na životním prostředí hluboké, zásadní a mnohde nevratné změny. Bylo to zapříčiněno především rozvojem zemědělství, vznikem a rychlým rozvojem průmyslu a prudkým nárůstem lidské populace. Tomuto celosvětovému růstu a rozvoji poslední doby se říká globalizace. Fenomémem posledních několika desítek let ve zhoršování životního jsou ekologické katastrofy.

V druhé části práce se věnuji ekologické výchově. Nejprve uvádím, jak by měl vypadat přístup pedagogů k problematice ekologie. Nejlépe může člověk, v tomto případě děti a mládež, něco změnit k lepšímu, a to v jakékoli činnosti, až když ji správně pochopí. Domnívám se, že to plně platí i v případě ekologické výchovy. Aby se nám podařilo naše děti vychovat tak, že budou mít kladný vztah k ochraně přírody a životního prostředí, musí správně pochopit její podstatu a zákonitosti. Zde se otevírá možnost širokého působení jak ve školních, tak v mimoškolních aktivitách. Role učitele je v tomto ohledu náročná a velice složitá. Sebelepší pedagog však nezmůže vše. Při vytváření osobnosti dětí je samozřejmě nutná a nezastupitelná také podpora rodiny. Ideální se jeví úspěšná spolupráce ve vztazích škola – rodina. Specifickým a velmi výrazným prvkem, který spolupůsobí na ekologickou

výchovu, jsou ekologická hnutí. Tato činnost na jedné straně pomáhá s výchovou dětí a na straně druhé je významným pomocníkem při ochraně a zlepšování životního prostředí.

Ve třetí poslední části popisují pojem udržitelného rozvoje. Je to pojem, který v současnosti již zná celý svět. Avšak jak je lidská populace různorodá, jsou různorodé postoje a pohledy na tuto problematiku v různých částech světa, a to z důvodů politických, kulturních, sociálních, náboženských, ekonomických, geografických a mnoha dalších. Ve většině vyspělých států světa, však vážnost situace chápou a snaží se naši planetu zachovat obyvatelnou i pro následující generace.

Anotace

Martin Bis. Výchova k ekologickému jednání a odpovědnosti. Bakalářská práce.

Tato práce snaží popsat pojem a podstatu ekologie a vývoj postupného poškozování životního prostředí v průběhu existence člověka na Zemi. Snaží se popsat pojem ekologické výchovy a její současný stav u nás. Popisuje udržitelný rozvoj a snaží se ukázat možné cesty a východiska ze současné tíživé celosvětové situace.

Klíčová slova:

Ekologie, antropoekologie, globální problémy lidstva, globalizace, výchova, výchova k ekologii, učitel, enviromentální, ekologické hnutí, udržitelný rozvoj.

Annotation

Martin Bis. Enviroment responsibility education. Bachelor work.

The work's aim is to describe a subject matter of enviromental studies and progress of damages during human rase existence on the planet. It tries to describe the content of enviromental education and its present state in the country. It describes sustainable growth and tries to show possible ways and solutions of world's difficult situation of mankind.

Key words:

Ecology, antropoecology, global problems of mankind, globalization, education, enviromental education, teacher, enviromental, enviromental movements, sustainable growth.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

1. BERGER, J. Ekologie. České Budějovice: Kopp, 1998. ISBN 80-7232-013-0.
2. BRANIŠ, M. Základy ekologie a životního prostředí. Praha: Informatorium, 2004. ISBN 80-86073-52-1.
3. CÍLEK, V. Krajiny vnitřní a vnější. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-86569-29-2.
4. DAŇKOVÁ, L. Škola pro život. Praha: Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, 2005. ISBN 80-903345-0-4.
5. GARDON, A., SUZUKI, D. Jde o přežití. Beroun: Baroko & Fox, 1994. ISBN 80-85642-10-7.
6. GORE, A. Země na misce vah. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-310-7.
7. KELLER, J. Sociologie a ekologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-42-7.
8. Kolektiv autorů. Ekologické vzdělávání učitelů. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 1995. ISBN 80-7042-091-X.
9. KVASNIČKOVÁ, D. Základy ekologie. Praha: Fortuna, 2004. ISBN 80-7168-902-5.
10. Literární noviny. 52/2002 – 1/2003.
11. MOLDAN, B. Ekologická dimenze udržitelného rozvoje. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0246-6.
12. MOLDAN, B., HÁK, T., KOLÁŘOVÁ, H. Národní strategie udržitelného rozvoje a regionální rozvoj. Praha: Centrum Univerzity Karlovy pro otázky životního prostředí, 2002. ISBN 80-238-8378-X.
13. MOLDAN, B. (Ne)udržitelný rozvoj ekologie – hrozba i naděje. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0826-5.
14. MUDRYCHOVÁ, J., MUDRYCH, K. Maturitní otázky – ekologie. Třebíč: Veselý, 1999. ISBN 80-902473-8-5.
15. PAPOUŠEK, J. Hovory o ekologii. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-483-4.
16. SEYMOUR, J., GIRARDET, H. Zelená planeta. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0396-5.

17. Sociologický časopis. 3/96.
18. STORCH, D., MIHULKA, S. Úvod do současné ekologie. Praha: Portál, 2000.
ISBN 80-7178-462-1.
19. ŠLÉGL, J., KISLINGER, F., LANÍKOVÁ, J. Ekologie a ochrana životního prostředí
pro gymnázia. Praha: Fortuna, 2002. ISBN 80-7168-828-2.

Internet

www.brontosaurus.cz
www.econet.cz
www.ecmost.cz
www.ekolist.cz
www.ekologickavychova.cz
www.ekologos.cz
www.greenpeace.cz
www.hnutiduha.cz
www.national-geographic.cz
www.pavucina-sev.cz
www.priroda.cz
www.rvp.cz
www.sever.ecn.cz